

ИҚТИСОДИЁТНИНГ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ РИВОЖЛАНИШИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ

БОБОМУРОДОВ НАСРИДДИН ҲАСАНОВИЧ

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг устувор йўналишлари миллий иқтисодиётнинг турли тармоқларига инновасион лойиҳаларни жорий этишни жадаллаштириш, жумладан, саноат корхоналари томонидан инновасион маҳсулотларни ишлаб чиқариш, бошқарувга оид инновасиялардан амалиётда кенг фойдаланиш ҳисобига юқори иқтисодий ўсиш кўрсаткичларига еришиш, шунингдек, Ўзбекистоннинг глобал рейтинглардаги кўрсаткичларини янада оширишга қаратилган ҳисобланади.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги” ПФ-60-сон Фармонида “Иқтисодиётга инновацияларни кенг жорий қилиш, саноат корхоналари ва илм-фан муассасаларининг кооперация алоқаларини ривожлантириш, Глобал инновасион индексда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилаш ва 2030 йилга қадар топ-50 мамлакатлари қаторига кириш”¹ бўйича узоқ муддатли стратегик вазифа белгиланган.

Мавзусини ёритишда зарур бўладиган айрим тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини тадқиқотларнинг дастлабки қадамларида очиб бериш мақсадга мувофиқ деб топилди. Бу тушунчалар таянч иборалари бўлиб, ўз ичига «инновация», «янгилик», «инновасион фаолият», «инновасион менежмент» ва бошқаларни олади.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида «инновация» атамасининг инглиз тилидаги «innovation – киритилган янгилик, ихтиро» сўзидан олинганлиги ҳамда икки хил мазмун касб этиши қайд этилган. Булар: «1) техника ва технологиянинг янги турларини (авлодлари) жорий этиш мақсадида иқтисодиётга сарфланган маблағлар; 2) илғор техника ва технология, бошқариш ва бошқа соҳалардаги янгиликлар ва уларнинг турли соҳаларда қўлланиши».

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги” ПФ-60-сон Фармони

Миллий энциклопедияда «инновация атамасига иккита изоҳ берилган: «а) техника ва технология авлодларини алмаштиришни таъминлаш учун иқтисодийга сарфланган маблағлар; б) илмий-техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқариш ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалар ва фаолият доираларида қўлланилиши». Эътиборли томони шундаки, юқоридаги ҳар икки манбада келтирилган изоҳларнинг дастлабкилари инвестициянинг таърифи бўлиб, инновацияни изоҳлашда ноўрин қўлланилган.

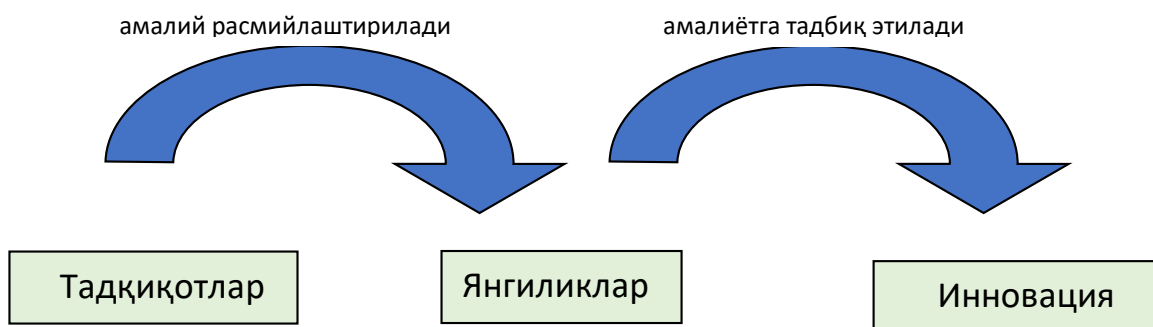
Яна бир манбада инновация маҳсулот ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, қурилиш, банк-молия, ижтимоий соҳа, ҳуқуқий соҳа, фан ва маданият соҳаси, таълим ва соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларга киритилган янгиликлар сифатига баъриф берилган. Аммо бу таъриф инновациянинг асл моҳиятини, яъни унинг нафақат янгилик, балки ушбу янгиликларни жорий этиш натижаси сифатидаги мазмунини очиб бермаган.

Инновациянинг этимологик келиб чиқиши ва мазмуни очиб берилган яна бир манбада «инновация – бу жамиятнинг у ёки бу соҳаларида фаолият жараёни ёки унинг натижаларини такомиллаштириш учун интеллектуал (илмий-техник) фаолият натижаларини қўллашдир» деб қайд этилган. Ушбу таърифнинг ҳам тўри қўлланилганлигини қайд этган ҳолда, шуни ҳам таъкидлаш жоизки, инновацияларни фақатгина илмий фаолият натижаларини амалиётга қўллаш жараёни сифатида тушунилиши ҳамма қат ҳам мақсадга мувофиқ эмаслигини айтиб ўтиш мумкин.

Инновацион бошқарув масалаларига бағишланган яна бир манбада «Инновация (янгиликларни киритиш) – бозорда сотишга мўлжалланган янги ёки мукамаллаштирилган маҳсулот, такомиллаштирилган технологик жараёнлар ва инновацион бошқарув кўринишидаги фаолиятнинг якуний натижаси кўринишидаги илмий-ижодий фаолият туридир», деб таърифланага. Ушбу муаллифларнинг таъкидлашларича «инновацион менеджмент» инновацион жараёнларни бошқаришда қўлланилувчи тамойил, усул ва воситалар йиғиндиси сифатида намоён бўлса, «инновацион фаолият» инновацияларни яратиш ва уларни кенг жорий этиш бўйича ўзаро боғлиқ ишлар йиғиндисидан ташкил топар экан.

«Инновация» ва «янгиликлар» сўзларининг туб мазмун-моҳиятини фарқлаш зарурлигини таъкидлаган муаллифлар ичида Р.А. Фатхутдиновнинг мулоҳазалари диққатга сазовордир. Унинг таъкидлашича «янгиликлар» - бу амалий тадқиқотларнинг расмийлаштирилган натижаси бўлиб, маълум бир

соҳадаги фаолият самарадорлигини оширишни назарда тутди. «Янгиликлар» амалиётга тадбиқ этилгандан сўнг «инновация»га айланади, яъни «инновация – янгиликни жорий этишдан олинувчи якуний натижа бўлиб, бошқарув объектини ўзгартириш ҳамда иқтисодий, ижтимоий, экологик, илмий-техник ва бошқа кўринишдаги самарани олиш мақсадини ўз олдига қўяди».

1.-расм. Тадқиқотларнинг инновацияга айланиш схемаси.

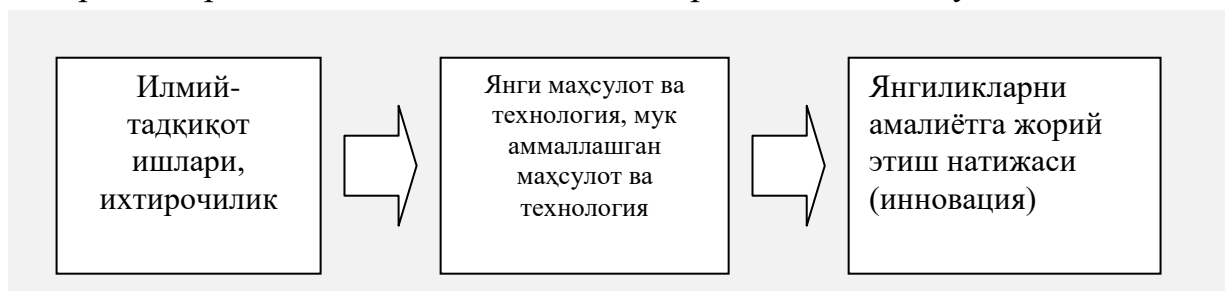
Мамлакатимизда чоп этилган адабиётлар ичида тадқиқотнинг таянч ибораларига берилган таърифлар ўзига хослиги билан ажралиб туради. Уларнинг бирида қуйидаги фикрлар мавжуд: «Инновация сўзининг маъноси инглиз тилидаги «innovation» сўзидан олинган бўлиб, янгилик ва янгилик киритиш деган маънони билдиради. Бу янгилик замирида янги тартибни, янги одатни, янги услубни, кашфиётни тушуниш лозим». Муаллифлар «инвестициянинг ҳаётий цикли» деб аталувчи янги атамани қўллаган бўлиб, уларнинг назарида «Янгиликнинг тузилиши, яратилиши ва тарқалиши инвестициянинг ҳаётий цикли»ни ҳосил қилар экан.

«Инновация» сўзининг асосини ташкил этувчи «Новация», яъни «янгилик» ўзаги лотин тилидаги «novation — ўзгариш, янгиланиш» мазмунидаги сўздан олинган бўлиб, илгари бўлмаган, кузатилмаган янгиликни назарда тутди: янги воқелик, ихтиро, ижтимоий эҳтиёжларни қондиришнинг янги усули. Инновация деганда янгиликни жорий этишга сарфланувчи инвестицияни тушуниш зарурлигини қайд этишган муаллифларнинг фикри ҳам диққатга сазовордир.² Уларнинг фикрича «инновация – бу янги жараён, маҳсулот ёки хизматни амалиётга жорий этишнинг натижаси сифатида қаралиши керак». Муаллифлар фикрига кўра инновацион жараён ва инновацион фаолият тушунчалари бир хил мазмун-

² <http://www.dist-cons.ru/modules/innova/section8.html>

моҳиятга эга бўлиб, улар инновацияларни яратиш, амалиётга жорий этиш ва оммлаштириш жараёнларидан иборатдир.

Инновацион фаолиятнинг кейинги босқичида яратилган янгиликларни амалиётга жорий этиш ва шу тариқа инновацияларнинг ижобий самарадорлигини таъминлашдан иборатдир. Микродражада, яъни корхоналар миқёсида янгиликларнинг яратилиш манбаларига кўра уларни ички ва ташқи инновациялар турига бўлиш мумкин. Ички инновациялар корхонанинг ўзида олиб борилган илмий-тадқиқот ёки ихтирочилик фаолияти натижаси саналади. Корхонага жамият ва тармоқда эришилган янгиликларнинг натижаларини киритиш эса ташқи инновациялар деб аталиши мумкин³.

2.- расм. Инновацион фаолиятнинг амал қилиш босқичлари

Юқорида айтилган фикрларга назар солсак, инновацияга ҳар қандай янгилик эмас, балки эорий тизим самарадорлигини оширувчи омил сифатида қарашимизга туртки бўлади. Бироқ, шуни ҳам таъкидлаш жоизки, инновациялар ихтиролардан фарқ қилади.

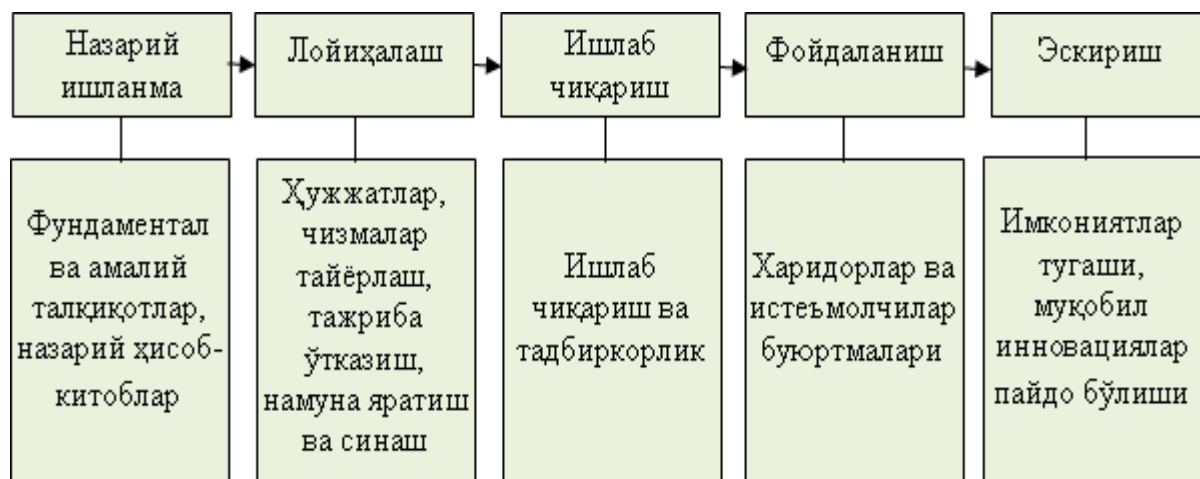
Илмий тадқиқотлар –маълум бир сарф харажатларни маблағларни билимлар тўплами ва ғояларга айлантирса, инновациялар –билимлар ва ғояларни тижорат объектларига айлантириб, молиявий наф кўришни назарда тутди.

Шундай экан, инновация – илмий ишланмани амалий ифодаси, яъни ўзининг харидорларига эга ва уларга сотиладиган маҳсулотга айлантиришдир⁴.

Янгилик – бу инсоннинг интеллектуал фаолияти натижаси ҳисобланиб, ўзининг муайян ҳаёт циклига эга (1.3-расм).

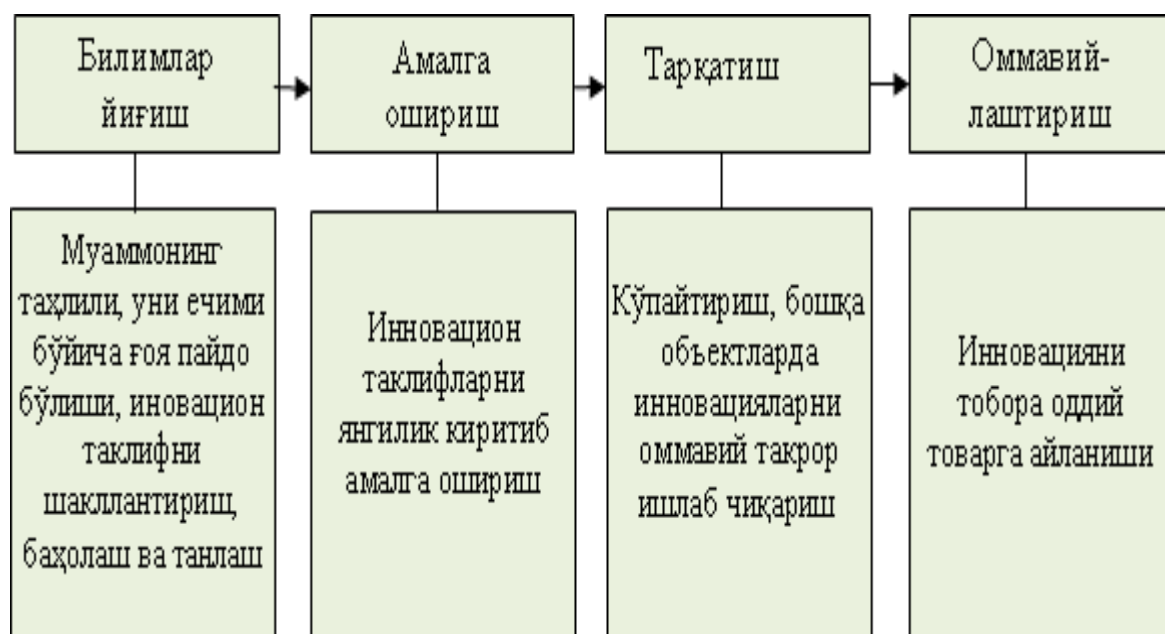
³ Янгиликларнинг яратилишига кўра классификацияси муаллиф томондан таклиф қилинмоқда.

⁴ <https://www.terabayt.uz/post/innovatsiya-tushunchasi-haqida>

3-расм. Янгиликнинг ҳаётӣ цикли ва унинг асосий босқичлари

Янгиликлардан фарқи ўларок, инновациялар наф олиш мақсадида уларнинг тижорталаштирилган кўринишидир (4-расм).

4- расм. Инновацияларнинг ҳаётӣ цикли ва унинг асосий босқичлари[12]

Замонавий иқтисодиёт фанида инновациялар ва уларнинг таърифу тавсифи Э.А.Уткин, И.Степанова, Л.Водачек ва О.Водачкова кабиларнинг тадқиқотлари алоҳида ўз ўрнига эга. Турли олимларнинг мазкур атама атрофида олиб борган тадқотлари уларнинг ёндашувлари билан фарқланиши мумкин. Масалан:

-иқтисоди-ижтимоий объект сифатида;

- иктисодий, ташкилий, бошқарув ва бошқа жараёнлар сифатида;
- тижорат ва нафлилик;
- фойдали ва таъминловчи жараёнлар;
- такомиллаштирилган молиявий жараёнлар сифатида ёндашувлар.

Тижорий нафлилик ёндашуви бўйича янги ғоялар ва илмий-техникавий ютуқларни жорий этиш орқали қўшилган қиймат яратишни назарда тутати.

Тижорат ва нафлилик жараёнлари сифатида ёндашувларо пинновацияларни яратиш, амалиётга жорий қилиш ҳамда оммавий тарқатилишини таъминлашнинг бир бутун яхлит тизимини назарда тутати.

Инновацияларнинг бу ҳар хил таърифларининг таҳлили шундай хулосага олиб келадики, ўзгаришлар инновацияларнинг ўзига хос мазмунини ташкил қиладилар, уларнинг вазифаси эса инновацион фаолиятнинг асосий вазифаси бўлади.

“Инновация” ва “инновацион жараён” каби иқтисодий категориялар бир-бирига яқин бўлсада, уларни фарқловчи жиҳатлари бор. Инновацион жараён – энг аввало инновацияларни яратиш ва татбиқ этиш билан боғлиқ кўп bosқичли тизимли жараёндир..

Ҳар қандай инновацион лойиҳаларни амалга ошириш янги турдаги маҳсулотлар ва хизматларни яратиш, ишлаб чиқаришва сотиш жараёнларини ташкил этиш, янги ишлаб чиқариш воситалари ва технологияларини яратиш ва амалиётга жорий этиш, хўжалик фаолиятини янги ташкилий шакллари ва бошқарув усулларини жалб этишга инвестицион манбаларни узоқ муддатли жалб қилиш ва улардан оқилона фойдаланишга асосланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион фаолият тўғрисида" ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик палатаси, 07/24/2020 йил, ЎРҚ-630 сон.
2. Ўзбекистон Республикасининг 25.05.2000 й. 69-П-сон “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни (Янги таҳрири, ЎЗР 02.05.2012 й. ЎРҚ-328-сон Қонуни билан тасдиқланган).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекисто-2030” Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022йил, ПФ-60 сонли “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги Фармони.